

BURSA GÖÇMEN A İZLARI F L LET M NDE MD K ZAMAN*

ükürü BA TÜRK*

Mustafa ULUOCAK**

Erol OGUR***

Süleyman ERO LU****

Hatice AH N*****

ÖZET

Anadolu'da göçmen iskânının önemli merkezlerinden biri de Bursa'dır. 18. yüzyıldan başlayarak 20. yüzyılın sonlarına kadar farklı coğrafyalardan Bursa'ya gelen göçmenler, başta il merkezi olmak üzere Inegöl, Iznik, Gemlik, Karacabey, Mudanya, Mustafakemalpaşa, Orhangazi ve Yenişehir ilçelerine yerleştirilmiştir. Bursa yöresine gelen göçmenler kültürel zenginliklerini de beraberinde getirmişlerdir. Bu kültürel zenginliklerin başında da dil gelmektedir. Bu açıdan Bursa, yerlisiyle göçmeniyle zengin bir ağız çeşitliliğine sahiptir. Bu zengin ağız çeşitliliğinin önemli bir unsurunu da Balkan göçmenleri oluşturmaktadır. Özellikle Balkan göçmenlerinin kullandıkları fiillerin çekimlenmesinde pek çok farklılık görülmektedir. Bu makalede, "Bursa Balkan Göçmenleri Ağızlarının Derlenip İncelenmesi" adlı proje kapsamında gerçekleştirilen derleme ve çözümleme çalışmalarından hareketle Bursa Balkan göçmenleri ağızlarındaki mevcut zaman üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Türkçesi Ağızları, Bursa Göçmen Ağızları, Şimdiki Zaman.

THE PRESENT CONTINUOUS TENSE IN VERB PROCESSING IN BURSA IMMIGRANT DIALECTS

ABSTRACT

One of the important centers of the immigrant settlements in Anatolia is Bursa. Immigrants having come to Bursa from different geographies starting from the beginning of the 18th century until the end of the 20th century were settled mainly in the city center and then in the districts of Inegöl, Iznik, Gemlik, Karacabey, Mudanya, Mustafakemalpaşa, Orhangazi and Yenişehir. Immigrants having come to the region of Bursa came with their cultural richness as well. And the most important of these cultural richness is language. When it is looked from this perspective, it can be stated that Bursa has a rich variety of dialects both with local and immigrant ones. An important one of these dialects is spoken by Balkan immigrants. Especially, many differences are observed in the conjugation of the verbs used by Balkan immigrants. In this article, starting from the compilation and analysis studies carried out within the scope of the project entitled "Compilation and Examination of Bursa Balkan Immigrant Dialects", the present continuous tense in Bursa Balkan immigrant dialects will be discussed.

Keywords: Dialects of Turkish of Turkey, Bursa Immigrant Dialects, The Present Continuous Tense.

* Uludağ Üniversitesi UAP(F)-2010/54 "Bursa Balkan Göçmenleri Ağızlarının Derlenip İncelenmesi" adlı proje kapsamındaki çalışmaları malardan üretilmiştir.

* Okt. Dr., Uludağ Üniversitesi, Etilim Fakültesi, Bursa - TÜRK YE, E-posta: basturk@uludag.edu.tr.

** Okt. Dr., Uludağ Üniversitesi, Etilim Fakültesi, Bursa - TÜRK YE, E-posta: muluocak@uludag.edu.tr.

*** Yrd. Doç. Dr., Uludağ Üniversitesi, Etilim Fakültesi, Bursa - TÜRK YE, E-posta: ogur@uludag.edu.tr.

**** Yrd. Doç. Dr., Uludağ Üniversitesi, Etilim Fakültesi, Bursa - TÜRK YE, E-posta: seroglu@uludag.edu.tr.

***** Prof. Dr., Uludağ Üniversitesi, Etilim Fakültesi, Bursa - TÜRK YE, E-posta: hatices@uludag.edu.tr.

Türkçede fiil çekiminde kullanılan eklerin belirttiği zaman sınırı, genel olarak geçmiş, gelecek ve şimdiki zaman dilimleri içinde karşımıza çıkar. Bir de bu zamanları kapsayan her zaman sürekli yapılan işleri anlatmada kullanılan geniş zaman bulunmaktadır. Türkçede şimdiki zaman için kullanılan ekler, -(I)yor, -mAktA ve -mAdA ekleridir. Hareketin içinde bulunulan zaman içinde gerçekleştiğini anlatmaya yarayan bu ekler içinde en çok kullanılan -(I)yor ekidir. Ayrıca -(I)yor, eki yakın geleceği ve geçmişte başlamış ve hâlâ devam eden işleri anlatmada da kullanılmaktadır¹.

Türkçenin tarihi gelişimi içinde, -(I)yor ekinin diğer eklerle göre daha yeni dönemlerde kullanılmaya başlandığı görülür. Eski Türkçe döneminde şimdiki zaman için -r, -Ir, -Ar geniş zaman ekleri kullanılmıştır². Eski Anadolu Türkçesi döneminde de şimdiki zaman için kullanılan özel bir ek bulunmamaktadır³. Bu dönemde Şimdiki zaman kipi, daha çok -r, -Ur, -Ar geniş zaman eki ve daha seyrek olarak da -A ekiyle karşılanmıştır. Bu dönemde şimdiki zamanda sürekliliği belli etmek için dur- ve yor- yardımcı fiillerinden de yararlanılmıştır. Bu yardımcı fiiller daha tasviri fiil olma özelliklerini büsbütün yitirmemişlerdir⁴. -(I)yor şimdiki zaman eki, birçok eserde anlatıldığı kadarıyla, -A zarf-fiil eki üzerine gelen yor- (yürümek) fiilinin -A yorı-r geniş zaman ekini almış çekiminden hece yutumuyla ortaya çıkmıştır⁵. -(A)yor(ur) eki bir örnekte XIII. yüzyıl metninde geçmiş olmasına rağmen XV. yüzyıldan itibaren şimdiki zaman çekiminde kullanılmaya başlanmıştır⁶.

-(I)yor eki, Türkiye Türkçesi ağızlarında da şimdiki zaman için kullanılan en yaygın ektir. Ek, Anadolu'nun hemen her yöresinde az veya çok birtakım ses değişikliklerine uğramıştır; -yorur, -yuru, -yor, -yo, -ya, -ye, -yu, -yü, -yı, -y1, -e, -i vb⁷. Şimdiki zaman ekinin özellikle ünlü yapısı itibarıyla gösterdiği sistemli dağılım, Anadolu ağızlarının ana gruplarını belirlemede önemli rol oynar⁸. Bu nedenle Türkiye Türkçesi ağızları ile ilgili araştırmalarda -(I)yor eki büyük önem taşımaktadır.

Bursa yerli ağızlarında da varyantlarının bulunduğu şimdiki zaman eki, üzerinde çalıştığımız Bursa Balkan Göçmenleri ağızlarında çeşitliliğini artırmaktadır.

Bu makalenin kaynağını 2010 yılında Uludağ Üniversitesi destekli "Bursa Balkan Göçmenleri Ağızlarının Derlenip İncelenmesi" adlı proje kapsamında ağırlıklı olarak köylerden olmak üzere 115 yerleşim yerinden derlenen 163 ses kaydı oluşturmaktadır. Bu çalışmada derlenen kayıtlardan hareketle Bursa Balkan göçmenleri ağızlarında şimdiki zaman ekinin görünümleri örneklendirilecektir.

¹ Hatice Şahin, Türkçede Zaman Belirleyicileri ile Kip ve Zaman Eklerinin Uyumu, Fikret Türkmen Arma anı, zmir 2005, s. 649.

² A. Von Gabain, **Eski Türkçenin Grameri**, TDK Yayınları, Ankara 1988. s. 80.

³ Faruk Kadri Timurta, **Eski Türkiye Türkçesi**, Enderun Kitabevi, stanbul 1994, s. 126.

⁴ Zeynep Korkmaz, **Sadru'd-din eyho lu Marzubân-Nâme Tercümesi**, Ankara Üniversitesi Dil-Tarih-Co rafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1973, s. 166.

⁵ Zeynep Korkmaz, **Türkiye Türkçesi Grameri (ekil Bilgisi)**, TDK Yayınları, Ankara 2003, s. 611; Muharrem ERG N, **Türk Dil Bilgisi**, Bayrak Yayınları, 21. baskı, stanbul 1993, s. 280; Tuncer GÜLENSOY, Anadolu A ızlarında imdiki Zaman Eki, **Prof. Dr. brahim Kafeso lu Hatrasına**, Türk Kültürü Ara tırmaları, Ankara 1985, s. 283.

⁶ Gürer Gülsevin, **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, TDK Yayınları, Ankara 1997, s. 98.

⁷ Özgür Ay, **Türkiye Türkçesi A ızlarında Fiil Çekimi**, TDK Yayınları, Ankara 2009, s. 495.

⁸ Leyla Karahan, **Anadolu A ızlarının Sınıflandırılması**, TDK Yayınları, Ankara 1996, s. 43.

1. V + yē⁹ + kişi eki

K + ē+ kişi eki ~ K + (I)yē + kişi eki

dē-, ağla-, oyna-, ısla-, iste-, atla-, işle- gibi ünlü ile biten fiil kök ya da gövdelerindeki ünlüyle -ē, -ēri, -î gibi şimdiki zaman eklerinin ünlüsü kaynaşmış ve dē, ālē, oynē, ıslē, istēlē, atlēlē, işlēlē gibi örnekler ortaya çıkmıştır.

Teklik

1. kişi

dē-m (Kocakonak-İnegöl; Osmaniye-Mustafakemelpaşa), āla-yē-m (Aliseydi-Mustafakemelpaşa), ōku-yē-m (Soğukdere-İnegöl); gez-ē-m (Aliseydi-Mustafakemelpaşa), bil-ē-m (Reşadiye-Yenişehir).

2. kişi

ağla->ālē-n (Aliseydi-Mustafakemelpaşa), nāb-ē-sin (Kurtul-Gemlik), geçir-ē-sin, al-ē-sin, ıslıd-ē-sin, götür-ē-sin, ver-ē-sin, çal-ē-sin (Fındıklı-Orhangazi), kaldır-ē-n (Drazali-İznik); are-yē-n (Aliseydi-Mustafakemelpaşa), iste-yē-sin (Soğukdere-İnegöl), āşla-yē-sin (Hisaraltı-Mustafakemelpaşa) gör-iyē-sin (Lütfiye-Kestel).

3. kişi

karşıla-yē-ø (Aliseydi-Mustafakemelpaşa), oyn-ē-ø (Süleymaniye-Yenişehir), dē-ø (Kurtul-Gemlik), çalıştır-ē, otur-ē-ø, oynı-yē-ø (Nüzhetiye-Kestel), dur-ē-ø (Fındıklı-Orhangazi).

Çokluk

1. kişi

ıslē-z (Osmaniye-Mustafakemelpaşa), yap-ē-z (Sultaniye-İnegöl), gid-ē-z (Fındıklı-Orhangazi), yay-ē-z (Drazali-İznik), bul-ē-z (Lütfiye-Kestel), getir-ē-z (Fındıklı-Orhangazi), otur-ē-s (Orhaniye-İznik).

2. kişi

sor-ē-siniz (Nüzhetiye-Kestel).

3. kişi

dak-ē-ler, ör-ē-lē, kaç-ē-ler, dik-ē-lē, gel-ē-ler, üleş-ē-ler, gez-ē-ler (Fındıklı-Orhangazi), oku-yē-ler, dara-yē-la, di-yē-lē ~ dē-ler, istē-lē, atlē-lā, işlē-ler (Fındıklı-Orhangazi).

Ünlüyle biten bazı fiillerde y'li ve y'siz kullanımlar görülmektedir.

dē-ler (Lütfiye-Kestel) ~ diyēlē (Sultaniye-İnegöl) gibi.

⁹ imdiki zaman ekinin y ünsüzü genellikle ünsüzle biten kelimelerin birço unda dü üme u ramı tır.

2. K + (I)ya+ kişi eki**Teklik****3. kişi**

ol-ıya-ø (Soğukdere-İnegöl), yap-ıya-ø (Kurtul-Gemlik), gel-ıye-ø (Orhaniye-İznik).

Çokluk**1. kişi**

al-ıye-z (Orhaniye-İznik).

3. kişi

yap-ıya-lâ (Hisaraltı-Mustafakemalpaşa).

3. V + yēri¹⁰ + kişi eki

K + ēri + kişi eki ~ K + (I)-yēri + kişi eki

Teklik**1. kişi**

sık(k)-ēri-n (Kocakonak-İnegöl), yap(p)-ēri-n (Sultaniye-İnegöl), yap-ēri-n(Fındıklı-Orhangazi), bil-ēri-m (Nüzhetiye-Kestel), sor-ēri-m (Fındıklı-Orhangazi), al-ēri-m (Hisaraltı-Mustafakemalpaşa); gid-ıyēri-m (Nüzhetiye-Kestel).

Teklik**3. kişi**

dēri-ø (Süleymaniye-Yenişehir, Kurtul-Gemlik), Kayn-ēri-ø, topl-ēri-ø, çatlı-ēri-ø, Koy-ēri-ø (Fındıklı-Orhangazi), ol-ēri-ø, gel-ēri-ø, getir-ēri-ø, yap-āri-ø, yap-ēri-ø (Fındıklı-Orhangazi); di-yēri-ø (Nüzhetiye-Kestel), iste-yēri-ø, uy(u)-yēri-ø, yap(p)-ıyēri-ø (Sultaniye-İnegöl).

Ek -ēri olmasına rağmen iki örnekte -ēr biçiminde kullanıldığı tespit edilmiştir.

ol-ēr-ø (Karaman Mah.), tut-ēr-ø (Hisaraltı-Mustafakemalpaşa).

Çokluk**1. kişi**

bak-ēri-z (Nüzhetiye-Kestel), sür-ēri-z (Hisaraltı-Mustafakemalpaşa), diktir-ēri-z (Kocakonak-İnegöl).

¹⁰ İndiki zaman eki Kuzeydo u Bulgaristan Türk a ızlarında da aynı ekilde kullanılmaktadır. bkz. Hüseyin Dalı, **Kuzeydo u Bulgaristan Türk A ızları Üzerine Ara tırmalar**, TDK Yayınları, Ankara 1991, s. 108.

4. V + yī + kişi eki

K + ī + kişi eki

Teklük

1. kişi

em-ī-m, çoban ol-ī-n (Camandar-Mustafakemalpaşa), gel-ī-m (Süleymaniye-Yenişehir).

3. kişi

çalış-ī-ø (Camandar-Mustafakemalpaşa), al-ī-ø (Süleymaniye-Yenişehir), sev-ī-ø, annaşabil-ī-ø (Hürriyet-Karacabey), geç-ī-ø (Reşadiye-Yenişehir).

Çokluk

1. kişi

dī-z, yap-ī-z (Camandar-Mustafakemalpaşa), çek-ī-z, (Orhaniye-İznik); yaşā-yī-s (Orhaniye-İznik).

3. kişi

yap-ī-ler, ur-ī-ler (Camandar-Mustafakemalpaşa), ek-ī-ler, yak(k)ın-ī-ler (Hürriyet-Karacabey).

5. K + (I)yo + kişi eki

Teklük

2. kişi

bīç-ıyo-sun (Drazali-İznik).

3. kişi

gīd-ıyo-ø, gel-yo-ø (Kurtul-Gemlik).

Çokluk

1. kişi

kon-ıyo-s (Kurtul-Gemlik), sıyır-ıyo-z, āl-ıyo-s (Drazali-İznik), yī-yo-z (Orhaniye-İznik).

6. V + yö/yō + kişi eki

K + ō / ū + kişi eki

Teklük

3. kişi

benzi-yō-ø (Hürriyet-Karacabey); ed-ō-ø, püskürtür-ū-ø (Kurtul-Gemlik), ol-ū-ø (Orhaniye-İznik).

Çokluk**1. kişi**

ek-i-yö-z (Hürriyet-Karacabey).

Bursa Balkan göçmenleri ağızlarında şimdiki zamanı karşılamak üzere -yē, -ya, -yēri, -ēri, -yī, -ī, -yo, -yö, -yō, -ō, -ū ekleri kullanılmaktadır¹¹. Şimdiki zaman kavramını karşılayan ve genellikle yazı dilinde kullanılan -mAktA eki, Bursa Balkan göçmenleri ağızlarında sadece bir örnekte tespit edilmiştir.

Bursa göçmen ağızlarında şimdiki zaman çekiminde kullanılan kişi ekleri zamir kaynaklı kişi ekleridir. Derlenen metinlerdeki kişi ekleri şu şekilde sınıflandırılabilir.

	Teklik	Çokluk
1. kişi	+(I)m, +(I)n	+(I)z, +(I)s
2. kişi	+n, +sIn	+sInIz
3. kişi	ø	+lAr, +lā, lē

Bursa göçmen ağızlarında şimdiki zamanın olumsuz biçimlerini yapmada kullanılan ek, -mA'dır. Ancak yap-me-yö-z (Sultaniye-İnegöl), yap-mā-yı (Orhaniye-İznik), yap-mā-yi-z, yap-mā-yi-s (Orhaniye-İznik) çekimi haricinde ek, y sesinin daraltıcı etkisiyle ünlüsü daralmış biçimde kullanılmaktadır: bil-mi-yo-m (Kurtul-Gemlik), bil-mi-yē-n (Lütfiye-Kestel), yap-mı-yo-lā (Drazali-İznik)

de-, ağla-, oyna-, isla-, iste-, atla-, işle- gibi ünlü ile biten fiil kök ya da gövdelerindeki ünlüyle -ē, -ēri, -ī gibi şimdiki zaman eklerinin ünlüsünde görülen kaynaşma, olumsuzluk eki almış olan fiillerde de gözlemlenmektedir: bil-mē, geç-mī, er-mēri, bil-mū-s, dur-a-mōru-m.

Teklik**1. kişi**

bil-mē-n (Lütfiye-Kestel), bil-mēri-m (Reşadiye-Yenişehir), bil-mēyi-m (Orhaniye-İznik), bil-mī-m (Drazali-İznik), git-mī-m (Camandar-Mustafakemalpaşa, Drazali-İznik), dura-mōru-m (Gölkıyı-Karacabey).

3. kişi

yap-māyı-ø (Orhaniye-İznik), er-mēri-ø (Reşadiye-Yenişehir), ol-mēri-ø, ber-mēri-ø (Nüzhetiye-Kestel), dur-mē-ø, yin-mēri-ø (Sultaniye-İnegöl), iste-mē-ø (Aliseydi-Mustafakemelpaşa), geç-mī-ø (Lütfiye-Kestel).

Çokluk**1. kişi**

ek-mēri-s, yap-mē-z (Sultaniye-İnegöl), yap-māyi-z, yap-māyi-s (Orhaniye-İznik), bil-mū-s (Çeşnigir-Karacabey).

3. kişi

al-mē-ler (Fındıklı-Orhangazi), vēr-mi-yolā-mış (Çeşnigir-Karacabey).

¹¹ Bafra göçmen Türk ağızlarında şimdiki zaman çekimi için -y, -ya/-ye, -yı/-yi, -yo, -yu biçimleri nöbetle kullanılmaktadır. Bkz. Karagöz İknur, "Bafra Göçmen Türk Ağızları ve Bazı Özellikleri", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 7/4, Fall 2012, s. 2139-2147; Edirne ili ağızlarında ise şimdiki zaman ekleri, -yA, -i, -y, -A, -OrU ve -yor biçimindedir. Emin Kalay, *Edirne İli Ağızları*, TDK Yayınları, Ankara 1998, s.84-97.

SONUÇ

Bursa Balkan göçmenleri ağızlarında şimdiki zaman eki çeşitlilik göstermektedir. Özellikle ekin ünlüsünde görülen bu çeşitlilik genel olarak düzleşme ve uzama şeklinde gözlemlenmiştir. Ekin r ve y sesleri konuşma dilinde genellikle düşme eğiliminde olmasına rağmen Bursa balkan göçmenleri ağızlarında -yē, -(I)yē, -(I)ya, -yēri, -ēri, -yi, -yö/-yō şeklinde korunduğu; -ē, -i, -ō, -ü gibi örneklerde de düştüğü görülmektedir. Şimdiki zaman ekininin ünlüsüne baktığımızda, genelde ince ve düz ünlülerden oluştuğu ve buna bağlı olarak da dil ve dudak uyumlarına uymadığı görülür. Ekin standart dildeki -(I)yor şeklinin ise Bursa balkan göçmenleri ağızlarında -(I)yo olarak sınırlı sayıda kullanıldığı görülmektedir.

KAYNAKLAR

- AY, Özgür, **Türkiye Türkçesi A ızlarında Fiil Çekimi**, TDK Yayınları, Ankara 2009.
- DALLI, Hüseyin, **Kuzeydo u Bulgaristan Türk A ızları Üzerine Ara tırmalar**, TDK Yayınları, Ankara 1991.
- ERG N, Muharrem, **Türk Dil Bilgisi**, Bayrak Yayınları, 21. baskı, stanbul, 1993.
- GABA N A. Von, **Eski Türkçenin Grameri** (Çeviren: Mehmet Akalın), TDK Yayınları, Ankara, 1995.
- GÜLENSOY, Tuncer, **Anadolu A ızlarında imdiki Zaman Eki**, Prof. Dr. brahim Kafeso lu Hatırasına, Türk Kültürü Ara tırmaları, Ankara. 1985.
- GÜLSEV N, Gürer, **Eski Anadolu Türkçesinde Ekler**, TDK Yayınları, Ankara, 1997.
- KALAY, Emin, **Edirne li A ızları**, TDK Yayınları, Ankara 1998.
- KARAGÖZ, İknur, "Bafra Göçmen Türk A ızları ve Bazı Özellikleri", **Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 7/4, Fall 2012, s. 2139-2147
- KARAHAN, Leyla, **Anadolu A ızlarının Sınıflandırılması**, TDK Yayınları, Ankara, 1996.
- KORKMAZ, Zeynep, **Sadru'd-din eyho lu Marzubân-Nâme Tercümesi**, Ankara Üniversitesi, Dil-Tarih-Co rafya Fakültesi Yayınları, Ankara 1973.
- _____, **Türkiye Türkçesi Grameri (ekil Bilgisi)**, TDK Yayınları, Ankara, 2003.
- AH N, Hatice, "Türkçede Zaman Belirleyicileri ile Kip ve Zaman Eklerinin Uyumu", **Fikret Türkmen Arma anı**, zmir 2005, s. 649-654.
- T MURTA , Faruk Kadri, **Eski Türkiye Türkçesi**, Enderun Kitabevi, stanbul, 1994.